

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

Журнал «Безвірник» у серпні 1935 р. повідомляв про пасивність у роботі безвірницьких осередків та активізацію польських клерикальних елементів, поновленні роботи костелів у польських селах Житомирщини, Вінниччини та Одещини[15].

Не дивлячись на жорстку антирелігійну пропаганду, закриття культових споруд, арешти священників релігійне життя українських римо-католиків продовжувалось. Це був свого роду спротив карально-репресивній політиці режиму, боротьба польського населення за збереження своєї національно-культурної та конфесійної ідентичності. Так, після арешту в липні 1929 р. апостольського адміністратора Житомирської дієцезії К. Наскренцького його обов'язки став виконувати настоятель костьолу м. Житомира С. Яхневич. Він на початку 1930-х рр. особисто обслуговував 7 парафій. Так само поміж священників було розподілено інші католицькі громади, які залишились без пастирів [16].

Незважаючи на повсюдне закриття культових споруд, здійснення масових репресій проти римо-католицького духовенства і майже цілковиту ліквідацію легальних форм діяльності українські римо-католики упродовж 1920-х – 1930-х рр. продовжували сповідувати християнську віру та дотримуватись духовних традицій та обрядів. Польські селяни Волині та Поділля залишались у лоні римо-католицької церкви, яка для них стала основою для збереження національної ідентичності у роки радянського тоталітарного режиму в Україні.

Джерела та література:

1. Місінкевич Л.Л. Опір духовенства та віруючих більшовицькій політиці: ствердження державного атеїзму в 20-30-х рр. ХХ ст. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей). – 2005. – Вип.31. – С.63; 2. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. ХХ ст.). – К., 2002. – С.115; 3. Городецький О.В. Національна політика радянської держави щодо польського населення Півдня України (1921-1929 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2007. – С.103. 4. ДАЖО. – Ф.р.308. – Оп.1. – Спр.18. – Арк.1; 5. Державний архів Житомирської області. – Ф.п.42. – Оп.1. – Спр.420. – Арк. 31;6. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.342. – Арк.10; 7. ДАЖО. – Ф.п.42. – Оп.1. – Спр.412.– Арк.32; 8. Мотричук Р.Г. Антирелігійна діяльність більшовиків серед етноменшин України в 1920-ті рр. // Антикризисний розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації. Матеріали V Міжнародної наукової конференції, (Київ-Буча, квітень 2015). – К.: Міленіум, 2015.– С.96;9. Рубльова Н. Ліквідація в Україні ієрархії римо-католицької церкви (кінець 1917 -1937 рр.) // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 2000. – Вип. 2/4 (13/15).– С.328; 10. Котляр Ю. Польське населення Півдня України в добу нової економічної політики (1921-1929 рр.) // Поляки на Півдні України: історія та сьогодення. Т.1. – Київ-Миколаїв, 2008. – С.295; 11. Рубльова Н. Ліквідація в Україні ієрархії римо-католицької церкви (кінець 1917 -1937 рр.) // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 2000. – Вип. 2/4 (13/15). – С. 322; 12. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. ХХ ст.). – К, 2002. – С.114;13. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 5309. – Арк. 4; 14. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. ХХ ст.). – К., 2002. – С.114; 15.Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000 р.). – Львів, 2001. – С.180; 16. Рубльова Н. Ліквідація в Україні ієрархії римо-католицької церкви (кінець 1917 -1937 рр.) // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 2000. – Вип. 2/4 (13/15). – С. 325.

Тетяна Пірус, Катерина Пірус

Репресії проти поляків у 30-х роках ХХ ст. у селі Рахни-Лісові Шаргородського району Вінницької області

У 30-х роках ХХ ст. у селі Рахни-Лісові Шаргородського району Вінницької області здійснювалися репресії серед селян, робітників, службовців. До нашого часу немає точних даних про точну кількість репресованих. У 2001 році в 1-му томі «Вінницького мартиролога» широке коло громадян вперше могло знайти відомості про рахнян (корінних та тих, хто приїхав сюди працювати і жити), які зазнали репресій у 1937-1938 роках [1, с. 52, 64, 68, 111].

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

Останніми роками видані унікальні книги «Реабілітовані історією: Вінницька область», у яких можна віднайти інформацію про репресованих жителів села Рахнів-Лісові [2]. Коротку інформацію про реабілітованих рахнян, зокрема, Байдака Матвія Григоровича, Барановського Франца Івановича, Бартка Євстафія Павловича, Білявського Миколу Антоновича, Біляєва Євгена Терентійовича подано у другому томі «Реабілітовані історією: Вінницька область» [3, с. 113, 129, 136, 200]. У третьому томі цього ж видання знаходимо дані про Ковалю Павла Євтихійовича, Костишина Мартина Маркеловича, Кребса Вітольда Станіславовича, Куцця Михайла Дорофійовича, Лиманського Тихона Даниловича, Мазура Федора Гнатовича, Майстренка Павла Макаровича, Михальського Леоніда Вікторовича, Молодецького Олександра Яковича, Мухіна Павла Васильовича [4, сс. 185, 304, 344, 570, 578, 719, 738, 770].

Для багатьох жителів Рахнів-Лісових тридцять років минулого ХХ століття були позначені жорстокими репресіями з боку радянської влади. Літні жителі села розповідали про 1937-1938 роки як такі, коли «забирали вночі, невинних, і ніколи вже люди не повернулись» [5].

Серед прізвищ репресованих рахнян, які зустрічаються в особових справах (знаходяться у Державному архіві Вінницької області) знаходимо прізвища польського походження. За даними Юхима Сіцінського, на кінець ХІХ ст. у Рахнах-Лісових проживало католиків – 23 чоловіки та 24 жінки [6, с.869]. Ймовірно, що їх нащадки зазнали репресій у 30-х роках ХХ ст.

У селі польські родини жили поруч із родинами українців. Їх діти разом ходили до школи, гралися на вулиці, товаришували. Дорослі працювали разом в установах, відзначали важливі родинні події, свята і вирішували спільні проблеми [7].

У другій половині 1937 року в селі почались арешти. Репресій зазнавали і корінні рахняни, і вихідці з інших районів Вінниччини. Уродженець села Мовчани Жмеринського району Барановський Франц Іванович, 1898 р.н., поляк, який проживав у Рахнах-Лісових і працював рахівником, був звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР в антирадянській агітації, спрямованій на підрив і дискредитацію існуючого ладу. За постановою судової трійки УНКВС Вінницької області 9 вересня 1937 року його було засуджено на 10 років виправно-трудових таборів. Реабілітований 16 лютого 1990 р. [8, с.64].

Уродженця села Рахнів-Лісових Бартка Стаха (Євстахія) Павловича, 1895 р.н., батька чотирьох дітей (14, 13, 12 і 2 років), поляка, комбайнера, заарештували 28 листопада 1937 року та відвезли до Брацлава. Допити відбувались у Брацлавській в'язниці. Стах Бартко служив у петлюрівській армії, брав участь в антиколгоспних волинках у 1930 р. До колгоспу Бартко Є.П. вступив лише у 1935 р. Його маєтковий стан на час арешту – 0,61 га землі та хата на сім'ю із шести осіб.

Бартка Стаха звинуватили за статтю 54-10 КК УРСР. Йому інкримінували систематичну контрреволюційну роботу, спрямовану на підрив заходів партії та радянської влади, а також шпигунську діяльність на користь Польщі. За три місяці до арешту Бартко Є.П. отримав паспорт, у якому було зазначено, що він українець. На допиті Євстафій спростував цей запис, підтвердивши, що це є невірним. Під час допиту, Бартко у контрреволюційній діяльності, спрямованій проти існуючого ладу, винним себе не визнав [9, арк. 6,8].

За короткий період (від арешту 28 листопада 1937 р. до винесення вироку про розстріл 18 грудня 1937 р.) не минуло й місяця. За рішенням Нарк. ВС і Прокур. СРСР Бартко Євстафій Павлович був розстріляний 9 січня 1938 р. Лише через багато років його старша дочка наважилася звернутись із проханням про перегляд справи батька. Бартко Ніна Стахівна отримала довідку від 27 листопада 1989 року про реабілітацію свого батька, через 52 роки після винесення вироку про його страту [10, арк. 25].

У червні 1928 року в Рахнах-Лісових відбулось весілля Кузи Йосипа Павловича та Василик Марії Кирилівни. Наречена була рідною сестрою Параски Кирилівни Свистун (дів. Василик). А наречений проживав у Рахнах лише декілька років, бо залишився у цих краях після війни з поляками у 1920 р. Спочатку він наймитував у сусідньому селі, а потім перейшов жити і працювати у Рахнів-Лісові. Тут познайомився з Марією. Молоде подружжя прожило деякий час у селі. Згодом чоловік поїхав до тодішньої української столиці – Харкова. Після народження доньки Марія поїхала до чоловіка. Йосип (Юзек) працював у міліції – вуличним регулювальником, а Марія – офіціанткою в їдальні. Рідні сестри (Параска

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

і Марія) підтримували між собою зв'язок:зустрічались, коли Марія приїздила у рідне село із сім'єю з Харкова, листувались. Щоправда, до Харкова писав листи чоловік Параски – Михайло Свистун, бо дружина його була неграмотною.

У Державному архіві Вінницької області у справі репресованого Свистуна М.М. міститься коротка довідка з Харківської області. Саме з неї можна дізнатись про відповіді Кузи Й.П. щодо родичів та знайомих дружини, які проживали в Рахнах Лісових, та про винесений йому вирок: «Постановлением Тройки УНКВД по Харьковской области от 14 января 1938 г., подвергнут высшей мере наказания Куза Йосиф Павлович, 1900 г.р., уроженец хут. Станиславчик, ныне Волынской области, укр., гражданин СССР, б/п, грамотн., до арестароботал в органах милиции Харькова.

Куза факт вербовки в контрреволюционной организации граждан села Рахны:… Байдак Иван, Бартко Стах и Мазур Федор, а также Свистуна Михаила не подтвердил… он показал, что Свистун М.М. является его родственником по жене, что он Куза об антисоветской деятельности с стороны Свистуна ничего не знает» [11, арк.59]. Після арешту чоловіка, так і не отримавши ніяких звісток від нього, у 1941 році (перед війною) Куза Марія Кирилівна повернулась у рідне село з маленькою донькою.

Ймовірно, що Куза Й.П. був заарештований у другій половині 1937 р. Одночасно з його долею вирішувалась і доля рахнянина Бартка Стаха у Брацлавській в'язниці Вінницької області. Обидва не визнавали безпідставних звинувачень. Обидва були розстріляні у січні 1938 року: дев'ятого – Бартко Є.П., а чотирнадцятого – Куза Й.П.

А через 6 місяців, після розстрілу у Харкові Кузи Й.П., до Свистуна Михайла Матвійовича у Рахнах-Лісових прийшли з арештом. Це сталося 12 липня 1938 р. На той час його сім'я складалась із п'яти осіб, з яких троє були діти – сини Андрій та Микола, і донька Надія. Свистуна М. М. звинувачували у тому, що він був агентом польської розвідки, за завданням якої проводив шпигунську діяльність [12, арк. 8]. Головною провиною його був «зв'язок» із Кузою Й.П., поляком, який його «завербував». Коли заарештували Михайла і посадили до в'язниці у Брацлаві, то Параска пішки дісталась туди, «до крові збивши стегна», і отримала побачення з чоловіком [13].

У справі звинуваченого зазначено, що у 1935 р. Свистун М.М. вийшов із колгоспу та почав працювати столяром, також згадана служба в армії Петлюри у 1919 році. Під час допитів під тиском слідчого Михайло Свистун визнав себе винним. Постановою трійки по Вінницькій області №19 від 6 вересня 1938 року йому винесено вирок про розстріл. Останні дні свого життя Михайло провів у Вінницькій тюрмі. 26 вересня 1938 року вирок було виконано. Арешт чоловіка став трагедією не лише для нього. Його рідні та близькі потрапили до категорії людей, яких в офіційних документах називали «члени сім'ї ворога народу». Вони зазнали поневірянь, горя, докладали багато зусиль, щоб отримати освіту.

Сім'ї Свистуна і Бартка планували вислати з Рахнів-Лісових на Донбас, але невідомо хто заступився за жінок і дітей, і вони залишились у рідному селі у своїх домівках.

У вересні 1956 року Параска Кирилівна Свистун подала заяву, в якій було прохання «...сообщить судьбу моего мужа Свистуна Михаила Матвеевича» [14, арк. 26]. Майже через 2 роки (після багатьох перевірок у різних установах) на її ім'я надійшла довідка від 1 липня 1958 року про реабілітацію Свистуна М. М. посмертно. Про цей факт свідчить коротка інформація у четвертій книзі «Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область» [15, с. 590].

У 1937-1938 рр. Вінницьким обласним управлінням НКВС було знищено близько 10 тисяч заарештованих мешканців села та області. «Вінницька справа» стала відомою під час німецької окупації травні-липні 1943 року, коли місцева влада на підставі заяв випадкових свідків організувала розкопування місць, де були зариті трупи. У 66 могилах були і мешканці з сіл Шаргородського району. З 675-ти ідентифікованих осіб 94 виявились мешканцями Шаргородського району. У книзі М.Купчишина та А.Мичака «Шаргородщина: сторінки історії» подано їхній поіменний список. Автори зазначають, що жителі понад 30 населених пунктів району не змогли прибути до Вінниці для впізнання своїх родичів і серед них із Рахнів-Лісових [16, с. 137-139].

Та були й інші причини, через які не встановлено імена жертв. Лише незадовго до смерті Параска Свистун розповіла своїй невістці Галині (дружині сина Миколи) про таємницю, яку зберігала десятиліттями [17]. Багато років цю таємницю зберігала і Галина Свистун. Зі слів Г.Свистун: «У 1943 році до неї (Параски) прийшла дружина репресованого

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

Бартка – Марцеля разом із рахнянкою, яка жила у с. СокілецьНемирівського району. Вона розповіла жінкам, що німці дозволили подивитись розкопані могили, де були розстріляні репресовані, і тим, хто прийшов і впізнав своїх рідних, дозволили забрати додому, щоб поховати. Обидві дружини наступного дня вирушили раненько на Вінницю. Йшли «навпрошки», через Красне, Тиврів. Прийшли у Вінницю і побачили відкриті «кагати з трупами», які були присипані чимось білим. Парасці здалось, що присипані білою глиною... Параска Свистун впізнала свого чоловіка Михайла по чорній сатиновій сорочці: по вишивці на стоячому комірці і на маніжці, бо вона сама йому вишивала... Не призналась нікому... Повернулись додому. Не забрала Параска свого чоловіка...» [18, с. 197].

Мабуть були вагомими причини, які змусили дружину і матір трьох дітей прийняти таке непросте рішення і повернутись разом із Марцелею в село. Ймовірно, що завдяки цьому родини Параски Свистун та МарцеліБарткоуникли нових переслідувань після повернення радянської влади.

У 30-х роках ХХ ст. у Рахнах-Лісових унаслідок жорстоких репресій стали жертвами багато людей – селян, робітників, службовців – поляків та українців. Трагічні події назавжди закарбувались у народній пам'яті. Мученицька доля земляків, несправедливо вбитих, спонукає нас повернути їм їхні добрі імена.

Джерела та література:

1. Вінницький мартиролог. Книга пам'яті жертв політичних репресій на Вінниччині (20-50-ті рр. ХХ ст.). – Т.1. – Вінниця: Велес, 2001. – 398 с.
2. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область/ Редакція тому: І.С.Гамрецький (голова), В.П.Лациба, С.С.Нешик та ін. – Упорядники: В.П.Лациба (керівник), В.І.Білоконь, К.Д.Бухін, В.Ю.Васильєв, К.В.Завальнюк, С.Л.Калитко, П.М.Кравченко, І.Г.Паламар, Р.Ю.Подкур, О.К.Струкевич. – Кн. 1. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. – 908 с.
3. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область/ Редакція тому: Л.М.Спірідонова (голова), В.П.Лациба, С.С.Нешик та ін. – Упорядники: В.П.Лациба (керівник), В.І.Білоконь, К.Д.Бухін, В.Ю.Васильєв, В.В.Вижга, К.В.Завальнюк, С.Л.Калитко, П.М.Кравченко, І.П.Мельничук, І.Г.Паламар, В.І.Петренко, Р.Ю.Подкур, О.К.Струкевич. – Кн. 2. - Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – 848 с.
4. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область/ Редакція тому: Л.М.Спірідонова (голова), В.П.Лациба, С.С.Нешик та ін. – Упорядники: В.П.Лациба (керівник), В.І.Білоконь, К.Д.Бухін, В.Ю.Васильєв, В.В.Вижга, М.В.Вижга, К.В.Завальнюк, С.Л.Калитко, П.М.Кравченко, І.П.Мельничук, В.І.Петренко, Р.Ю.Подкур, О.К.Струкевич. – Кн. 3. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2010. – 784 с.
5. Запис автора 1 травня 2000 року від Піруса Петра Андрійовича 1931 р. н., жителя села Рахни-Лісові Шаргородського району Вінницької області.
6. Приходы и церкви Подольской епархии. Подредакцией священника Евфимия Сецинского – Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2008. – XII+996 с. – (Бібліотека української краєзнавчої класики).
7. Запис автора 2 травня 2017 року від Піруса Миколи Андрійовича 1940 р. н., уродженця села Рахни-Лісові Шаргородського району Вінницької області, жителя м. Ізмаїл Одеської області.
8. Вінницький мартиролог. Книга пам'яті жертв політичних репресій на Вінниччині (20-50-ті рр. ХХ ст.). – Т.1. – Вінниця: Велес, 2001. – 398 с.
9. Державний архів Вінницької області (Далі – ДАВО). – Ф. Р-6023. – Оп. 4. – Спр. 22916. – Арк.6, 8.
10. Там само, арк. 25.
11. ДАВО. – Ф. Р-6023. – Оп. 4. – Спр. 7754. – Арк. 59.
12. Там само, арк. 8.
13. Запис автора 9 липня 2011 року від Свистун (дів. Черевата) Галини Станіславівни 1938 р. н., уродженки села Юліямпіль Шаргородського району Вінницької області, жительки м. Хмільник Вінницької області.
14. ДАВО. – Ф. Р-6023. – Оп. 4. – Спр. 7754. – Арк. 26.

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

15. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область/ Редакція тому: Л.М.Спірідонова (голова), В.П.Лациба, С.С.Нешик та ін. – Упорядники: В.П.Лациба (керівник), В.І.Білоконь, К.Д.Бухін, В.Ю.Васильєв, В.В.Вижга, К.В.Завальнюк, С.Л.Калитко, П.М.Кравченко, І.П.Мельничук, І.Г.Паламар, В.І.Петренко, Р.Ю.Подкур, О.К.Струкевич. – Кн. 4. – Вінниця: ФОП «Каштелянов О.І.», 2012. – 776 с.
16. Купчишин М., Мичак А. Шаргородщина: сторінки історії / Купчишин М., Мичак А. – Київ, 2002. – 320 с.
17. Запис автора 9 липня 2011 року від Свистун (дів. Черевата) Галини Станіславівни 1938 р. н., уродженки села Юліямпіль Шаргородського району Вінницької області, жительки м. Хмільник Вінницької області.
18. Тетяна Пірус. Справи сільські...: репресії 30-х рр. у селі Рахни-Лісові Шаргородського району // Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область./Обл. ред. колегія: : І.Д.Івасюк(голова), В.П.Лациба, Н.П.Солейкота ін. – Упорядники: В.П. Лациба (керівник), В.І. Білоконь, К.Д.Бухін, В.Ю.Васильєв, В.В.Вижга, М.В. Вижга, К.В.Завальнюк, С.Л.Калитко, П.М.Кравченко, І.П.Мельничук, І.Г.Паламар, В.І.Петренко, Р.Ю.Подкур, О.К.Струкевич. – Кн. 5. – Київ: Центр ДЗК, 2015. – 640 с.

Інна Ніколіна, Володимир Очеретяний **Становище польської загальноосвітньої школи на початку 1930-х рр.**

Мета даної статті полягає у тому, щоб, спираючись на доробок попередників, джерельну базу дослідити вплив етнопольської політики партії більшовиків та українського радянського уряду на функціонування польської загальноосвітньої школи на початку 30-х рр. ХХ ст.

Серед історіографічних надбань з даної проблеми слід відзначити праці Даниленко В.М.[1], Яремчука В.Д.[2], Чирка Б.В.[3].

Згідно з даними Всесоюзного шкільного перепису (15 грудня 1927 р.), з обстежених 17092 шкіл першого концентру польськими були 300 шкіл. [2, с. 13-14]. Одночасно збільшилася в 1927 р. порівняно з 1926 р., кількість учнів у них з 5600 до 18670. При цьому зріст спостерігався як в першому, так і другому концентрах [4, с. 31-33].

За п'ятирічним планом розвитку освіти в УСРР у 1926-1930 рр. передбачалось створити таку кількість шкіл, щоб забезпечити 100% охоплення дітей шкільного віку початковою освітою. Згідно з планом потрібно було відкрити 33 семирічних шкіл для поляків [5, с. 73]. На прикладі польської національності прослідкуємо нереальність поставленої мети. Так, в доповіді Президії Раднацмену ЦВК СРСР IV-го скликання по вирішенню цього питання в УСРР зазначалося, що у 1924-25 н. р. в Україні функціонувало 255 польських шкіл (з них 12 семирічок) [6, с. 109]. У 1925-26 рр. польських шкіл першого концентру з чотирирічним курсом навчання діяло 175, шкіл другого концентру з семирічним курсом навчання нараховувалося 17 [7, с. 24; 8, с. 11]. У 1929-30 н.р., відповідно, 354 і 27 [7, с. 24]. Тобто ще однією значною вадою польської мережі трудшкіл була недостатня кількість семирічок.

У 1929-30 н. р. мережа шкіл для національних меншин розширилася, що знайшло свій відбиток у функціонуванні 381 – польських шкіл [2, с. 17]. На початку 1930-31 н. р. в польських школах перебувало 42,4% дітей польської національності [3, с. 67].

У 1932-33 н. р. спостерігалася нестача мережі польських національних шкіл, особливо другого концентру. Так, позитивно оцінюючи показники збільшення кількості учнів, не можна не відмітити загострення проблеми навчання дітей рідною мовою в школах II концентру. Суть її полягала в тому, що на початку 30-х рр. ХХ ст. діти національних меншин шкільного віку були забезпечені більш-менш лише початковою школою. Щодо розширення мережі шкіл II концентру, то існувала на той час загальнопоширена думка про те, що потрібно перш за все ліквідувати неписьменність на рідній мові. Тому II концентр, за цією теорією, на той час був не потрібний дітям неукраїнського походження. Як вихід з даної проблеми було подальше навчання дітей у школах з українською викладавкою мовою.

Наприклад, 4-річних польських шкіл було 339, а 7-річних лише 85, функціонувала лише одна 10-річка [8, с. 55]. Отже, зростання мережі національних шкіл й контингенту учнів у них йшло за рахунок 4-річок.

В 1932 р. Колегія НКО в постанові «Про виконання резолюції ЦК К(б)У в справі культослужбовування нацменшостей від 31 серпня 1931 р.» констатувала, що в царині